

coordination of speech movements, which are determined by the objects of correction. The author presents correction-development tasks and reveals methodological ways of their realization in the direction of overcoming the highlighted violations due to the introduction of specific methods, techniques, means of musical education.

Important in the process of this activity appeared the sensory-perceptual development in various types of musical activity, which envisaged the involvement in the work of stored analyzer systems: auditory, visual, motor-kinesthetic, and others. Importance was given to the development of residual vision, its functions (eye-motor mechanism, tracing functions, deep vision, eye-measure, color vision, etc.). In order to strengthen the correctional effectiveness of musical education, corrective exercises have been introduced: rhythmic, musical logo-rhythmic, horizontal rhythmic plastic, musical therapy.

As the result of corrective efforts, there were qualitative positive changes in all of the studied components of psychomotor development, which proves the effectiveness of the selected corrective effects. Children with reduced vision became more active, tried to keep the trajectory of motion on a conditional straight line, learned to distinguish clearly the directions of space and move in accordance with them, improve the quality of walking, coordinated interaction of movements with their hands and feet with tempo-rhythmic agreement with music and speech, etc.

Relevant is the introduction of the above mentioned ways of correction of psychomotor development in the conditions of inclusive education and upbringing of children with reduced vision during musical activity.

Key words: *musical activity, musical education, preschool children with reduced vision, psychomotor, development, correction, inclusive education.*

УДК 37.011.3.02-051:51:[377.8]

Наталія Деньга

Кременчуцький педагогічний
коледж імені А. С. Макаренка

ORCID ID 0000-0003-1602-6080

DOI 10.24139/2312-5993/2017.05/089-104

ЦІЛЕСПРЯМОВАНИЙ РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ РЕФЛЕКСІЇ ВИКЛАДАЧІВ МАТЕМАТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН У ПРОЦЕСІ МЕТОДИЧНОЇ РОБОТИ ПЕДАГОГІЧНОГО КОЛЕДЖУ

У статті автор представляє та характеризує програму навчального курсу «Розвиток професійної рефлексії викладачів», розроблену на основі узагальнення та структурування отриманих теоретичних даних та власного емпіричного досвіду. У програмі враховано тенденції неперервної освіти, освіти дорослих, корпоративного навчання в процесі методичної роботи педагогічного коледжу, цілеспрямованого (на противагу стихійному) розвитку професійної рефлексії викладачів. Перспективою уявляється добір та інструменталізація педагогічних умов і засобів, що сприяють підвищенню ефективності процесу розвитку професійної рефлексії викладачів математичних дисциплін у процесі методичної роботи педагогічного коледжу.

Ключові слова: *професійна рефлексія викладачів, методи діагностики професійної рефлексії, методи та прийоми розвитку професійної рефлексії, методична робота викладача, програма навчального курсу.*

Постановка проблеми. В умовах реформування системи освіти України, швидкого оновлення знань, тотальної комп'ютеризації

педагогічна діяльність втрачає спонтанність, стихійність і стереотипність, викладачі прагнуть до рефлексії підстав, процесу й результатів своєї діяльності, зростає наукоємність педагогічної діяльності й водночас відбувається становлення творчої особистості педагога в професійній діяльності. Зазначена ситуація актуалізує потреби соціуму в професійно компетентних викладачах, педагогах-майстрах, які усвідомлюють роль своєї професійної діяльності, засоби та методи її здійснення, успішно оволодівають професійною рефлексією в системі методичної роботи.

Аналіз актуальних досліджень. Формування й розвиток уявлень про рефлексію в сучасній філософії є предметом наукової уваги таких учених, як В. Бажанова, А. Огурцова, І. Семенова, В. Швириєва та ін.

Дослідження специфіки рефлексивних процедур і характеру отриманих з їх допомогою знань, умінь та навичок здійснили А. Хуторський [9], Г. Щедровицький [10]. Особлива увага приділяється методологічній (категорія свідомості) та методичній (процедури самостереження й саморегуляції) складовим професійної рефлексії викладача. Рефлексивні прийоми та техніки описані в роботах Н. Алексєєва [2], Л. Алексєєвої [1], А. Зака [11], Ст. А. Лефєвєра [7], А. Співаковської [13].

Методична робота викладача коледжу розглядається в контексті Закону України «Про вищу освіту» (2014 р.) [9], наказу Міністерства освіти і науки України № 450 від 07.02.2002 р. [10].

Напрямки, зміст, структура методичної роботи в навчальних закладах різних типів і рівнів акредитації висвітлюються В. Білик, Н. Гастратовою, В. Ємець, Т. Ігнатовою, В. Ковтун, І. Масліковою, В. Пуцовим, іншими вченими та освітянами-практиками.

Методики діагностики рівня розвитку професійної рефлексії розроблені А. Карповим [6], О. Анісімовим [3], О. Рукавішніковою [11], рівня онтогенетичної рефлексії, розроблені Н. Фетіскіним, В. Козловим, Г. Мануйловим [15].

Методичні основи розробки навчальних програм за компетентнісним підходом розкрито в працях Л. Васильченко [4], Л. Макарової [8], Н. Сас [18], Т. Туркот [14] та інших.

Мета статті. Розробити та схарактеризувати програму навчального курсу «Розвиток професійної рефлексії викладачів» з урахуванням тенденцій неперервної освіти, освіти дорослих, корпоративного навчання в процесі методичної роботи педагогічного коледжу, цілеспрямованого (на протипагу стихійному) розвитку професійної рефлексії викладачів.

Методи дослідження: узагальнення та структурування отриманих теоретичних даних та емпіричного досвіду стосовно розвитку професійної рефлексії викладачів математичних дисциплін в умовах методичної роботи педагогічного коледжу.

Виклад основного матеріалу. Навчальний курс «Розвиток професійної рефлексії викладачів» розроблено для викладачів природничо-математичних дисциплін для впровадження в процесі методичної роботи педагогічного коледжу.

Навчальний курс «Розвиток професійної рефлексії викладачів» складається з трьох модулів (модуль трактуємо як організаційно-методичну структурну одиницю в межах зазначеної навчальної дисципліни).

Предметом вивчення навчального курсу є теоретичні основи професійної рефлексії викладачів, умови та засоби розвитку професійної рефлексії викладачів природничо-математичних дисциплін для впровадження в процесі методичної роботи педагогічного коледжу.

Програма навчального курсу складається з таких змістових модулів:

1. Теоретичні основи професійної рефлексії викладача.
2. Рефлексивний характер методичної роботи викладача коледжу.
3. Засоби розвитку професійної рефлексії педагога.

Трудомісткість навчального курсу «Розвиток професійної рефлексії викладачів» – 90 годин (залікові одиниці ECTS – 2,5 кредита). Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної та індивідуальної роботи становить 30/90.

Метою втілення навчального курсу «Розвиток професійної рефлексії викладачів» є розвиток професійної рефлексії викладачів математичних дисциплін з погляду перспективи їх професійної діяльності; формування знань та навичок щодо сучасних засобів розвитку професійної рефлексії в процесі методичної роботи педагогічного коледжу.

Основними завданнями втілення навчального курсу «Розвиток професійної рефлексії викладачів» є:

- розкрити теоретичні основи професійної рефлексії викладача;
- охарактеризувати рефлексивний характер методичної роботи викладача коледжу;
- озброїти викладачів теоретичними знаннями та практичними навичками щодо засобів розвитку професійної рефлексії педагога.

Очікується, що в результаті опанування навчального курсу «Розвиток професійної рефлексії викладачів» викладачі математичних дисциплін повинні оволодіти:

● **ЗНАННЯМИ:**

- щодо поняття педагогічної рефлексії педагога;
- виді та структури педагогічної рефлексії педагога;
- методів діагностики рівня розвитку професійної рефлексії педагога;
- рефлексивного характеру методичної роботи викладача коледжу;
- форм методичної роботи в коледжі (аналіз, (взаємоаналіз) та самоаналіз проведеного заняття, засідання предметно-циклової комісії, атестація педагогічних працівників);

– індивідуальних та колективних засобів розвитку професійної рефлексії педагога;

• **уміннями:**

- аналізувати рівень власних знань, умінь, навичок;
- виокремлювати переваги й недоліки (стосовно колег та попереднього досвіду);
- оцінювати свій професійний досвід, формулювати отримані результати;
- складати «баланс» власних сильних і слабких сторін;
- окреслювати мету подальшої роботи, коригувати свій професійний розвиток;
- застосовувати в професійній діяльності індивідуальні та колективні засоби розвитку професійної рефлексії педагога;
- розробляти програму саморозвитку тощо.

Інформаційний обсяг навчального курсу «Розвиток професійної рефлексії викладачів» складається з модулів.

Змістовий модуль 1. Теоретичні основи професійної рефлексії викладача.

Тема 1. Поняття педагогічної рефлексії педагога. Актуальність питання розвитку педагогічної рефлексії викладачів математичних дисциплін в умовах методичної роботи педагогічного коледжу.

Тема 2. Види та структура педагогічної рефлексії педагога.

Тема 3. Методи діагностики рівня розвитку професійної рефлексії педагога.

Змістовий модуль 2. Рефлексивний характер методичної роботи викладача коледжу.

Тема 1. Методична робота в контексті дослідження проблеми професійної рефлексії викладача коледжу.

Тема 2. Аналіз (взаємоаналіз) та самоаналіз проведеного заняття як форма методичної роботи викладача коледжу.

Тема 3. Засідання предметно-циклової комісії як форма методичної роботи викладача коледжу.

Тема 4. Атестація педагогічних працівників як форма методичної роботи викладача коледжу.

Змістовий модуль 3. Умови та засоби розвитку професійної рефлексії педагога.

Тема 1. Педагогічні умови розвитку професійної рефлексії педагога.

Тема 2. Засоби індивідуально розвитку педагогічної рефлексії педагога.

Тема 3. Засоби колективного розвитку педагогічної рефлексії викладачів.

Підсумковий контроль – залік у формі портфоліо, обраний для врахування результатів усіх форм навчальної діяльності (теоретичних, практичних, самостійних та індивідуальних) та контролю за їх виконанням.

Згідно з поставленою метою, виокремленими знаннями й уміннями, навчальна програма визначає також форми й методи навчання, питання для самоперевірки, контрольні тести, завдання до організації самостійної роботи та список використаних джерел.

Змістовий модуль № 1 присвячений теоретичним основам професійної рефлексії викладача; актуальності питання розвитку педагогічної рефлексії викладачів математичних дисциплін в умовах методичної роботи педагогічного коледжу.

Предметний зміст змістового модуля № 1 становлять поняття «професійна рефлексія», «педагогічна рефлексія педагога»; види професійної рефлексії: соціально-перцептивна, комунікативна й особистісна; ретроспективна, ситуативна, випереджальна; індивідуальна, групова та масова; методологічна (категорія свідомості) та методична (процедури самоспостереження й саморегуляції) складові професійної рефлексії викладача; методи діагностики рівня розвитку професійної рефлексії педагога (методики діагностики рівня розвитку професійної рефлексії, розроблені А. Карповим, О. Анісімовим, О. Рукавішніковою, рівня онтогенетичної рефлексії, розроблені Н. Фетіскіним, В. Козловим, Г. Мануйловим); взаємодоповнювальні методики діагностики рівня саморозвитку та потреб у саморозвитку, самооцінки, самоактуалізації, мотивації досягнень, визначення ціннісних орієнтирів тощо.

Актуалізуються вже засвоєні поняття, види, засоби формування професійної рефлексії викладача, що отримані в процесі навчання у вищому навчальному закладі та самонавчання.

Наголошується на особливостях таких видів професійної рефлексії: соціально-перцептивна, комунікативна й особистісна; ретроспективна, ситуативна, випереджальна; індивідуальна, групова та масова; рефлексія в навчальному процесі (рефлексія стосовно зворотного зв'язку, отриманого від інших людей; рефлексія в кінці будь-якої групової дії; рефлексія без сторонньої допомоги, рефлексія власного розвитку).

Особлива увага приділяється методологічній (категорія свідомості) та методичній (процедури самоспостереження й саморегуляції) складовим професійної рефлексії викладача.

Передбачається опрацювання методів діагностики рівня розвитку професійної рефлексії педагога (методики діагностики рівня розвитку професійної рефлексії, розроблені А. Карповим, О. Анісімовим, О. Рукавішніковою, рівня онтогенетичної рефлексії, розроблені Н. Фетіскіним, В. Козловим, Г. Мануйловим); взаємодоповнюючі методики діагностики рівня саморозвитку та потреб у саморозвитку, самооцінки, самоактуалізації, мотивації досягнень, визначення ціннісних орієнтирів та ін.

Трудомісткість змістового модуля № 1 у залікових одиницях становить 0,5 кредиту.

Теоретичну частину предметного змісту реалізують під час лекції «Поняття педагогічної рефлексії педагога. Актуальність питання розвитку педагогічної рефлексії викладачів математичних дисциплін в умовах методичної роботи педагогічного коледжу».

Практичні навички відпрацьовують протягом практикуму. Рефлексивні навички закріплюються в індивідуальній та груповій формах. Під час рефлексії учасникам допомагають питання: «Чого ви хотіли досягти в професійній діяльності?», «Чого досягли насправді?», «У чому збіглися плани та результати професійної діяльності?», «У чому причини невідповідностей?». Рефлексивна діяльність першого змістового модуля розвиває у професіонала здатність бачити проблеми власної професійної діяльності, модифікувати її за рахунок власних внутрішніх ресурсів, самостійно здійснювати свій вибір, брати відповідальність за власні рішення.

Рефлексивна діяльність першого змістового модуля дозволяє визначитися з особистісним бачення себе як професіонала, визначити свої сильні та слабкі сторони, замислитися над індивідуальними освітніми потребами, сформулювати власні педагогічні ідеї, які стануть основою рефлексивно-проектної діяльності.

Таким чином, здатність до професійно-педагогічної рефлексії визначається як сукупність наступних умінь: переходити з простору розумової або організаційної діяльності в простір виокремлення, аналізу та проектування способу професійної діяльності; фіксувати результати аналізу у власних схемах і уявленнях, а зміну цих схем і уявлень (перепроєктування) робити змістом власної професійної діяльності.

Поточний контроль відбувається на основі обговорення виконаних завдань (у формі презентації), зокрема «Написання рефлексивного автопортрету», який включає самооцінювання та оцінювання очима інших, що дозволяє педагогові коригувати та самовдосконалюватися.

У межах проміжного контролю учасники виконують таке тематичне завдання: «Місце рефлексії у професійному спілкуванні». Форма звіту про виконане завдання – презентація.

Змістовий модуль № 2 зосереджує увагу на рефлексивному характері методичної роботи викладача коледжу. У контексті проблеми професійної рефлексії викладача коледжу аналізується мета, завдання та структура методичної роботи; розглядаються такі форми методичної роботи викладача коледжу, як аналіз (взаємоаналіз) та самоаналіз проведеного заняття як форма методичної роботи викладача коледжу; засідання предметно-циклової комісії; атестація педагогічних працівників.

Зокрема, у змісті другого модуля передбачено матеріал щодо форм методичної роботи викладача коледжу, участь у яких сприяє стихійному формуванню професійної рефлексії викладача коледжу.

Методична робота викладача коледжу розглядається в контексті Закону України «Про вищу освіту» (2014 р.), наказу Міністерства освіти і науки України № 450 від 07.02.2002 р.

Отже, у контексті дослідження проблеми професійної рефлексії викладача коледжу методичну роботу ми розглядаємо як засіб інструментування процесу викладання навчальних дисциплін. Методична робота носить рефлексивний характер, у процесі якої викладач коледжу здійснює аналіз власного ставлення до професійної діяльності; засвоює засоби й способи професійної діяльності. Рефлексія викладача коледжу у процесі методичної роботи може мати не тільки ретроспективний, але й випереджальний, інноваційний характер. У процесі методичної роботи відбувається не тільки саморефлексія, але й взаємооцінювання, взаємопорівняння та взаємозбагачення.

Алгоритмізації піддані аналіз (взаємоаналіз) та самоаналіз проведеного заняття, засідання предметно-циклової комісії, атестація педагогічних працівників як форм методичної роботи викладача коледжу.

Зокрема, для переосмислення себе як суб'єкта педагогічної діяльності, виявлення та розвитку рефлексивних здібностей викладача необхідно проводити аналіз (взаємоаналіз) відвіданого заняття. Аналіз відвіданого заняття проводить керівник предметно-циклової комісії викладачів, завідувач кафедри, декан, керівник навчального закладу; взаємоаналіз відвіданого заняття проводять колеги.

Звертається увага на кілька класифікаційних чинників аналізу (взаємоаналізу) уроку: за напрямом (педагогічний, психологічний, методичний, порівняльний, фізіолого-гігієнічний, комплексний, синергетичний); за повнотою аналізу (повний аналіз, короткий аналіз та аспектний аналіз). Найчастіше на практиці здійснюється методичний аналіз уроку (системний, структурний та за метою педагогічної взаємодії).

З точки зору дослідження засобів розвитку професійної рефлексії педагога доволі актуальним є виокремлення чинників оцінювання діяльності викладача. До їх складу включають знання фактичного матеріалу, уміння володіти студентським колективом (організувати до роботи, підвищити активність, формувати пізнавальний інтерес, концентрувати увагу на важливому), спостережливість, винахідливість, зовнішній вигляд, реагування на непередбачувані ситуації, стиль і тон викладання, жестикуляцію, культуру мовлення тощо. Оцінювання діяльності викладача за зазначеними чинниками, відстеження динаміки змін у просторі та часі дає можливість керівнику та колегам оцінити проведене заняття та діяльність педагога в цілому. Висловлені зауваження та побажання спонукають викладача до рефлексії.

Особлива увага приділяється методиці самоаналізу. У зв'язку з тим, що серед науковців та практиків немає одностайності щодо методики

самоаналізу заняття, існуючі наукові та методичні доробки потребують узагальнення на основі системного підходу.

Піддається аналізу одна з основних ланок організації науково-методичної роботи коледжу – предметно-циклова комісія, яка є об'єднанням викладачів певної дисципліни чи споріднених дисциплін.

Пропонується до розгляду зміст методичної роботи предметно-циклової комісії, який полягає у вивченні інноваційних технологій та їх упровадженні в навчальний процес, удосконаленні методичної майстерності викладачів, формуванні мотивації наукової та дослідницької діяльності викладача, розробці окремих методик викладання дисциплін, написанні розробок на основі власного досвіду; удосконаленні професійної майстерності викладачів. На основі аналізу роботи за попередній навчальний рік та з урахуванням завдань, що стоять перед навчальним закладом, предметно-циклова комісія формулює одну або декілька проблем, над якими буде працювати протягом року. З метою поліпшення професійного рівня викладачів предметно-циклова комісія вивчає та узагальнює передовий педагогічний досвід роботи, який здійснюється шляхом написання викладачами методичних розробок на базі власного досвіду, організації відкритих занять та їх аналіз, обговоренні на засіданнях комісії взаємовідвіданих занять, організації семінарів, бесід за круглим столом з обговорення й узагальнення досвіду роботи окремих викладачів, залучення викладачів до участі в роботі обласних та регіональних методичних об'єднань вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації.

Аналіз теоретичних джерел дозволив зробити висновок, що діяльність предметно-циклової комісії є одним із потужних засобів розвитку професійної рефлексії викладачів коледжу.

Проте розглянуті форми роботи предметно-циклової комісії викладачів вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації, тематика засідань тощо свідчать, що цілеспрямованого розвитку професійної рефлексії викладачів коледжу не відбувається, важливість спеціального розвитку професійної рефлексії не усвідомлюється, а відтак і ефективність розглянутого засобу є недостатньою.

Аналізуються поняття, система та мета проведення атестації педагогічних працівників. За результатами теоретичних джерел можна зробити висновки:

– атестація педагогічних працівників – особливий вид оцінювання професійної діяльності педагогів, спрямований на підвищення результативності праці та зацікавленості педагогів у підвищенні професійної майстерності, раціональне й ефективне використання трудових ресурсів у навчальному закладі, соціальний захист педагогічних працівників;

– атестація педагогічних працівників може проводитися за допомогою різних форм: комплексне оцінювання, анкети (самооцінки, саморозвитку,

професійних потреб), портфоліо, технології «Методичний портфель», тестові завдання, методики, опитувальники, психологічні вправи тощо;

– система розвитку професійної рефлексії у процесі проведення атестації педагогічних працівників вимагає окремої уваги й розробки методичного супроводу.

Методами й формами організації навчального процесу обрані інтерактивне заняття у формі міні-лекції «Особливості методичної роботи для формування професійної рефлексії викладача коледжу», під час якої аналізують кейси, обговорюють особливості різних методичних форм.

Поточний контроль передбачає порівняння переваг та обмежень у використанні різних методичних форм для формування професійної рефлексії викладача коледжу у формі таблиці (форма звіту – письмово-графічна).

Включення рефлексивних процедур у структуру проведення різних форм методичної роботи викладача опрацьовують у такій формі навчального процесу, як рефлексивний практикум.

Включення рефлексивних процедур у структуру проведення різних форм методичної роботи викладача обґрунтовується необхідністю усвідомлення суб'єктом навчальної діяльності її підстав і його осмисленого ставлення до її процесу та результату. На думку А. Хуторського [16], традиційна педагогіка не вимагає осмислення того, що відбувається, ні від учителя, ні від учнів, у ній немає місця рефлексивним видами діяльності. Замість цього застосовується так зване закріплення або узагальнення отриманих знань.

Освоєння відбувається тільки тоді, коли в справу включається й спрямовується рефлексія, за рахунок якої й виокремлюються способи рішення завдань. Засвоєне виступає як прямий продукт такого рефлексивного процесу.

Включення рефлексивних процедур у структуру проведення різних форм методичної роботи викладача передбачає дослідження вже здійсненої діяльності з метою фіксації її результатів і підвищення в подальшому її ефективності.

Відповідно до принципів рефлексивної діяльності побудоване обговорення відкритих уроків, а також самоаналіз уроків, для чого використовуються базові питання рефлексії або конкретизовані згідно з етапами рефлексії питання: дія; уявне повернення до дії (докладний опис ситуації); виділення істотних рис ситуації, протиріч; визначення декількох альтернативних способів дії; оцінка їх з точки зору індивідуальних можливостей педагога, а також можливостей організації педагогічного процесу.

Базові питання рефлексії:

1. Що відбувалося?
2. Що було важливим, істотним для мене? (Проблема, відкриття, несподівана ситуація)

3. Яку роль це може грати для моїх майбутніх думок, дій? (Альтернативні варіанти дій, освітні потреби, наміри)

Таблиця 1

Організація професійної педагогічної рефлексії

Етап рефлексії	Питання для рефлексії
1. Дія	1. Що я хотів? 2. Що я думав? 3. Що я відчував? 4. Що я робив?
2. Уявне повернення до дії чи ситуації, що припускає детальний опис	1. Чого хотіли мої учні? 2. Що вони думали? 3. Що вони відчували? 4. Що вони робили?
3. Визначення найбільш істотних рис ситуації. Виявлення суперечностей	Що здається Вам найбільш важливим, суттєвим у ситуації? Які протиріччя (наприклад, між відповідями на групи питань етапу 2 Ви можете виявити)?
4. Визначення альтернативних способів дії, шляхів вирішення ситуації. Визначення найбільш оптимального способу дії	Які альтернативи можна запропонувати, щоб забезпечити позитивне вирішення виявлених протиріч?
5. Здійснення альтернативних способів дії.	

Практика реалізації технології рефлексивного навчання показує, що найбільші труднощі викликає формулювання суперечностей. Щоб уникнути цього, викладачам запропоновано список можливих областей виникнення протиріч:

1. Між думками й почуттями.
2. Між уявленнями людини про себе та уявленнями інших людей про людину.
3. Між уявленням людини про себе й тим, як вона виражає себе в реальній дійсності.
4. Між тим, як людина описує свої дії, і тим, що вона реально робить.
5. Між тим, хто людина є насправді, і тим, якою вона хоче бути.
6. Між вербальною та невербальною поведінкою.

Основна стратегія полягає у створенні умов, що забезпечують набуття професійних рефлексивних знань, зацікавлене ставлення до рефлексивної діяльності, що стимулює власну рефлексивну поведінку професіонала в цілому.

Вона допомагає людині сформулювати звіт про отримані результати, визначити цілі подальшої роботи, скоригувати свій професійний шлях.

Результатами рефлексивно-проектної діяльності педагогів, очевидно, стане зростання рефлексивних умінь; серйозне ставлення до розв'язуваних педагогічних проблем, до діяльності проектування; використання проектувальних умінь, прийомів рефлексивно-проектної діяльності в роботі з учнями на уроках і в позакласній роботі.

У межах проміжного контролю заплановано таке тематичне завдання: запропонуйте варіант структури однієї з форм методичної

роботи викладача (аналіз (самоаналіз), взаємоаналіз уроку, засідання предметно-методичної комісії, атестації викладачів) із включенням рефлексивних процедур (форма звіту – письмово-графічна).

Змістовий модуль № 3 фокусує увагу на умовах і засобах (індивідуального та колективного) розвитку професійної рефлексії педагога.

Для змістового наповнення модулю № 3 дібрано теоретичну інформацію, схарактеризовану нижче.

Більшість досліджень, присвячених проблемам рефлексії, визнає недостатнім стихійне формування рефлексії. У цьому зв'язку постає питання про розвиток індивідуальної рефлексії за допомогою спеціальних методів.

Методи та прийоми розвитку рефлексії представляються залежно від характеру ситуацій її прояву.

1. Методи й техніки, що використовують проблемно-конфліктні ситуації. Наприклад, техніка повтору (дослівно або з невеликими змінами повторення слів співрозмовника) розроблена Н. Алексєєвим [2] і Л. Алексєєвою [1] і спрямована на рефлексивну фіксацію. Основна мета повторення — стимулювання ініціативи співрозмовника з тим, щоб він поставився до висловленої ним думки в новому напрямі. Техніка використання прийому пов'язана якраз з передачею ініціативи. Тут можна висловити припущення, поставити питання.

В обговоренні найбільш значущим є зміна упередженої позиції співрозмовника: «...фіксація, яка здійснюється через повтор, визначає можливість більш вільного оперування з висловлюваними положеннями, чинить психологічний вплив через передачу ініціативи співрозмовнику, залучаючи його в подальше саморозкриття, розвиток власного мислення».

2. Методи індивідуального консультування, де розвиток окремих рефлексивних операцій здійснюється в ході відповідей на запитання й розвивається в ході подальшого діалогу. Особливість цих методів полягає в тому, що рефлексія розвивається в умовах діадної взаємодії.

Тут слід згадати розроблений Л. Алексєєвою [1] принцип ведення рефлексивної бесіди, що включає такі моменти: постановку рефлексивних завдань, способів усвідомлення, прийомів розуміння з допомогою рефлексивних дій. Варто згадати метод, розроблений А. Співаковською [13], для аналізу батьківсько-дитячих стосунків. У цій методиці батько, включаючись у низку конфліктних ситуацій, героєм яких є його дитина, повинен поставити себе на місце героя оповідання й уявити, як би він міг допомогти йому. Тут батько краще відрефлексує свою сімейну ситуацію, стосунки з дитиною.

У роботах В. А. Лефєвра [7] детально описані рефлексивні ігри. Особливість цих методик – виокремлення багаторівневого рефлексивного плану свідомості, за рахунок чого виникає можливість «прораховування» позицій інших учасників діалогу.

До тієї ж самої групи методів розвитку рефлексії відносять і розв'язок спеціальних завдань, наприклад, «Гра в повтор» А. Зака [5], що здійснює розвиток рефлексії, планування розв'язку завдання й усвідомлення способів дії.

Групова рефлексія є комплексною структурно-динамічною організацією, до складу якої входять компоненти взаємодії, взаєморозуміння та взаємоузгодження. Умовою ефективності функціонування групової рефлексії є реалізація партнерами таких стратегій: «єдність – інтеграція» та «єдність – диференціація».

Засобами колективного розвитку професійної рефлексії педагога є:

– методи активного навчання (ділові ігри, тренінги, організаційно-діяльнісні ігри), методи психолого-педагогічної діагностики, упровадження різних методів науково-дослідницької діяльності викладачів, сюжетно-рольові ігри;

– спеціальні технології групової рефлексії в педагогічному процесі: «рефлексивне коло», «рефлексивна мішень», «зарядка», «анкета-газета», «ланцюг побажань», «острови», «рефлексивний ринг» та ін.

Важливими складовими цього процесу будуть наявність спеціально організованої діяльності викладачів, наявність середовища, у якому стимулюється співтворчість, створюються умови вибору та активізація стосунків між учасниками рефлексивної діяльності, які забезпечують додавання сил, єдність дій і взаємозв'язок діяльності її учасників.

Необхідно, щоб кожен викладач зробив рефлексію повсякденною потребою, оскільки процес навчання надзвичайно конструктивний для особистості, якщо ці події помічати та використовувати як інструмент зростання.

Трудомісткість у залікових одиницях – 0,5 кредиту.

Опанування третього змістового модуля розраховане на здатність викладачів учитися самостійно, стимулювати прагнення до саморозвитку та самореалізації. Серед методів і форм організації навчального процесу варто назвати інтерактивне заняття «Засоби розвитку індивідуальної та колективної рефлексії», що включає міні-лекцію, виконання вправ, розроблення програми саморозвитку.

Для поточного контролю викладачі представляють власну програму саморозвитку (форма звіту – письмово-графічна).

Інтерактивне заняття «Засоби розвитку індивідуальної та колективної рефлексії»: міні-лекція, виконання вправ, аналіз кейсів. На занятті відпрацьовуються навички індивідуальної та колективної рефлексії, власна програма саморозвитку.

У межах поточного контролю магістранти добирають вправи, стратегії, тактики та алгоритми розвитку індивідуальної та колективної рефлексії (форма звіту – презентація).

Інтерактивне заняття «Форсайт-гра «Навчальний заклад майбутнього». Запропоновано розроблення структури зовнішнього та внутрішнього складників рефлексивного середовища навчального закладу.

Поточний контроль полягає в оцінюванні виконання завдань гри, активної участі, оригінальності пропозицій (форма звіту – презентація).

Для проміжного контролю студенти добирають вправи, стратегії, тактики та алгоритми розвитку індивідуальної та колективної рефлексії. Варіанти форми звіту – письмова, презентація.

Розроблено завдання та методичні рекомендації до виконання самостійної та індивідуальної роботи.

Організація самостійної роботи спрямована на засвоєння когнітивних алгоритмів (алгоритмів професійної рефлексії). З формуючою та контролюючою метою використовуються структурно-логічні схеми й таблиці.

Виконання індивідуальних завдань спрямоване поглибити засвоєння теоретичного матеріалу, сприяє формуванню у викладачів умінь і навичок самостійного розв'язувати рефлексивні завдання, урахування індивідуальних можливостей, уподобань, особливостей практичного досвіду викладача.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, у статті схарактеризовано програму навчального курсу «Розвиток професійної рефлексії викладачів».

Перспективою уявляється добір та інструменталізація педагогічних умов і засобів, що сприяють ефективності процесу розвитку професійної рефлексії викладачів математичних дисциплін у процесі методичної роботи педагогічного коледжу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеева Л. Н. Рефлексия как средство творческого понимания : автореферат диссертации на соискание ученой степени канд. психол. наук : спец. 19.00.01 «Общая психология, психология личности, история психологии» / Л. Н. Алексеева ; Московский городской педагогический институт. – М., 1988. – 23 с.
2. Алексеев Н. Г. Проектирование условий развития рефлексивного мышления : Диссертация в виде научного доклада на соискание ученой степени доктора психологических наук. – М., 2002. – 41 с.
3. Анисимов О. С. Акмеологические основы рефлексивной самоорганизации педагога : творчество и культура мышления : автореф. дис. ... д-ра психол. наук. Москва, 1994. – 86 с.
4. Васильченко Л. В. Формування управлінської культури керівника школи в системі післядипломної педагогічної освіти : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Васильченко Лілія Володимирівна ; Тернопіл. нац. пед. ун-т імені Володимира Гнатюка. – Тернопіль, 2006. – 23 с.
5. Зак А. З. Проблемы экспериментального изучения рефлексии // Исследования рече-мысли и рефлексии. – Алма-Ата, 1976. – С. 49–53.
6. Карпов А. В. Психология рефлексивных механизмов деятельности / А. В. Карпов. – Москва : ИП РАН, 2004.
7. Лефевр В. А. Рефлексия. – М. : Когито-Центр, 2003. – 496 с.

8. Макарова Л. С. Модульное структурирование образовательных программ в контексте реформирования высшего профессионального образования [Электронный ресурс] / Л. С. Макарова // Вестник Адыгейского государственного университета : сетевое электрон. науч. изд. – 2012. – № 1. – Режим доступа :

<http://www.vestnik.adygnet.ru/?2012.1>.

9. Про вищу освіту [Електронний ресурс] : Закон України від 1 липня 2014 року № 1556-VII // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – Текст. дані. – Київ, 2014. – Режим доступу :

<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/page6>

10. Про затвердження норм часу для планування і обліку навчальної роботи та переліків основних видів методичної, наукової й організаційної роботи педагогічних і науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів [Електронний ресурс] : наказ М-ва освіти і науки України від 07.08.2002 р. № 450 // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – Текст. дані. – Київ, 2002. – Режим доступу :

<http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0698-02>. – Назва з екрана.

11. Рукавишникова Е. Е. Формирование профессиональной рефлексии у студентов медицинского колледжа : автореф. дис. ... канд. психол. наук. Ставрополь, 2007. – С. 46–74.

12. Сас Н. М. Тенденції професійної підготовки майбутніх керівників навчальних закладів до інноваційного управління (теоретико-методологічний аспект) : дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук : спеціальність 13.00.04 – «Теорія та методика професійної освіти» / Н. М. Сас ; Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького. – 2015. – 558 с.

13. Спиваковская А. С. Психотерапия : игра, детство, семья. Том 1. – ООО Апрель Пресс, ЗАО Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2000. – 304 с. – (Психология – XX век).

14. Туркот Т. І. Педагогіка вищої школи : [навч. посіб.] / Т. І. Туркот. – К. : Кондор, 2011. – 628 с.

15. Фетискин Н. П. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп / Н. П. Фетискин, В. В. Козлов, Г. М. Мануйлов. – Москва, 2002. – 490 с.

16. Хуторской А. В. Современная дидактика : учеб. для вузов / А. В. Хуторской. – СПб. : Питер, 2001. – 544 с.

17. Щедровицкий Г. П. Избранные труды / Г. П. Щедровский. – М., 1995. – 250 с.

REFERENCES

1. Alekseieva, L. N. (1988). *Refleksii kak sredstvo tvorcheskogo ponimaniia* [Reflection as a means of creative understanding]. (PhD thesis abstract). Moscow City Pedagogical Institute. M. (in Russian)

2. Alekseiev, N. H. (2002). *Proektirovanie uslovii razvitiia refleksivnogo myshleniia* [Designing the conditions for the development of reflexive thinking] (DSc thesis). M. (in Russian).

3. Anisimov, O. S. (1994). *Akmeologicheskie osnovy refleksivnoi samoorhanizatsii pedahoha: tvorchestvo i kultura myshleniia* [Acmeological bases of the reflexive self-organization of the teacher: creativity and culture of thinking] (DSc thesis abstract). Moskva. (in Russian).

4. Vasylenko, L. V. (2006). *Formuvannia upravlinskoï kultury kerivnyka shkoly v systemi pisliadyplomnoi pedahohichnoi osvity* [Formation of the managerial culture of the head of school in the system of postgraduate pedagogical education] (PhD thesis abstract). Ternopil. nats. ped. un-t imeni Volodimira Gnatyuka. Ternopil. (in Ukrainian).

5. Zak, A. Z. (1976). Problemy eksperimentalnogo izucheniiia refleksii [The problems of experimental study of reflection]. *Issledovaniia reche-mysli i refleksii* [Studies of speech and reflection], (pp. 49–53). Alma-Ata. (in Russian).

6. Karpov, A. V. (2004). *Psikholohiia refleksivnykh mekhanizmov deiatelnosti [Psychology of reflexive mechanisms of activities]*. Moskva: IP RAN. (in Russian).
7. Lefevr, V. A. (2003). *Refleksiiia [Reflection]*. M.: Kohito-Tsentr. (in Russian).
8. Makarova, L. S. (2012). Modulnoie strukturirovaniie obrazovatelnykh prohramm v kontekste reformirovaniia vyssheho professionalnogo obrazovaniia [Modular structuring of educational programs in the context of reforming of the higher professional education]. *Vestnik Adyheiskoho hosudarstvennogo universiteta: setevoie elektron. nauch. Izd, 1*. Retrieved from: <http://www.vestnik.adygnet.ru/?2012.1>. (in Russian).
9. Pro vishchu osvitu [On Higher Education]. Zakon Ukraini vid 1 lipnya 2014 roku # 1556-VII. *Verhovna Rada Ukrainy: ofits. veb-portal. Kyiv, 2014*. Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/page6> (in Ukrainian).
10. Pro zatverdzhennia norm chasu dlia planuvannia i obliku navchalnoi roboty ta perelikiv osnovnykh vydiv metodychnoi, naukovo i orhanizatsiinoi roboty pedahohichnykh i naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv vyshchych navchalnykh zakladiv [On approval of time standards for the planning and accounting of educational work and lists of major types of methodological, scientific and organizational work of pedagogical and scientific and pedagogical workers of higher educational establishments]: nakaz M-va osvity i nauky Ukraini vid 07.08.2002 r. # 450. *Verhovna Rada Ukraini: ofits. veb-portal. Kiyiv, 2002*. Retrieved from: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0698-02>. (in Ukrainian).
11. Rukavishnikova, E. E. (2007). *Formirovaniie professionalnoi refleksii u studentov meditsinskoho kolledzha [The formation of professional reflection of students of medical college]* (PhD thesis abstract). (in Russian).
12. Sas, N. M. (2015). *Tendentsii profesiinoi pidhotovky maibutnikh kerivnykiv navchalnykh zakladiv do innovatsiinoho upravlinnia (teoretyko-metodolohichniy aspekt) [The trends in the training of the future managers of education institutions for innovation management (theoretical and methodological aspect)]* (DSc thesis). Cherkaskyi natsionalnyi universytet imeni Bohdana Hmel'nitskoho. (in Ukrainian).
13. Spivakovskaia, A. S. (2000). *Psikhoterapiia: ihra, detstvo, semia [Psychotherapy: game, childhood, family]*. Vol. 1. OOO April Press, ZAO Izd-vo EKSMO-Press. (Psihologiya – XX vek). (in Russian).
14. Turkot, T. I. (2011). *Pedahohika vyshchoi shkoly [Pedagogy of higher school]*. K.: Kondor. (in Ukrainian).
15. Fetiskin, N. P., Kozlov, V. V., Manuilov, H. M. (2002). *Sotsialno-psikholohicheskaia diahnostika razvitiia lichnosti i malykh grupp [Socio-psychological diagnosis of the personality development and small groups]*. Moskva. (in Russian).
16. Hutorskoj, A. V. (2001). *Sovremennaia didaktika [Modern Didactics]*. SPb.: Piter. (in Russian).
17. Shchedrovitskii, H. P. (1995). *Izbrannyye trudy [Selected Works]*. M. (in Russian).

РЕЗЮМЕ

Деньга Наталия. Целенаправленное развитие профессиональной рефлексии преподавателей математических дисциплин в процессе методической работы педагогического колледжа.

В статье автор представляет и характеризует программу учебного курса Развитие профессиональной рефлексии преподавателей, разработанную на основе обобщения и структуризации полученных теоретических данных и собственного эмпирического опыта. В программе учтены тенденции непрерывного образования, образования взрослых, корпоративной учебы в процессе методической работы педагогического колледжа, целенаправленного (в противовес стихийному) развития профессиональной рефлексии преподавателей. Перспективой представляется отбор и

разработка инструментария педагогических условий и средств, которые способствуют эффективности процесса развития профессиональной рефлексии преподавателей математических дисциплин в процессе методической работы педагогического колледжа.

Ключевые слова: *профессиональная рефлексия преподавателей, методы диагностики профессиональной рефлексии, методики и приемы развития профессиональной рефлексии, методическая работа преподавателя, программа учебного курса.*

SUMMARY

Denha Nataliia. The purposeful development of professional reflection of teachers of mathematical disciplines in the process of the methodological work of pedagogical college.

On the basis of generalization and structuring of the obtained theoretical data and own empirical experience concerning the development of professional reflection of teachers of mathematical disciplines in the conditions of methodological work of pedagogical college, the author developed the program of training course "The Development of Professional Reflection of Teachers", which is presented in the article.

The training course "The Development of Professional Reflection of Teachers" was developed for teachers of natural and mathematical disciplines for conducting in the process of methodological work of pedagogical college. Its peculiarity is that the trends of continuous education, adult education, corporate learning in the process of methodological work of pedagogical college, and targeted (as opposed to spontaneous) development of professional reflection of teachers have been taken into account.

The training course "The Development of Professional Reflection of Teachers" consists of three modules (the module is interpreted as an organizational and methodological structural unit within the specified training course).

The subject of the training course is the theoretical basis of the professional reflection of teachers, the conditions and means of development of the professional reflection of teachers of natural and mathematical disciplines for its conducting in the process of methodological work of pedagogical college.

The training program consists of the following content modules:

- 1. The theoretical basis of professional reflection of the teacher.*
- 2. The reflexive character of methodological work of college teacher.*
- 3. The means of development of professional reflection of the teacher.*

The selection and instrumentalization of pedagogical conditions and tools seem to be promising the prospect that promotes the efficiency of the process of developing the professional reflection of teachers of mathematical disciplines in the process of methodological work of pedagogical college.

Key words: *professional reflection of teachers, methods of diagnostics of professional reflection, methods and techniques of development of professional reflection, methodological work of the teacher, training program.*